

Tekuté hranice Európy: Príspevok k zmene počítania času na Ukrajine a jeho vplyvu na vnímanie hraníc východnej a západnej Európy

Martina Bocánová – Tetiana Kucher

DOI: 10.62800/NR.2025.2.02

The Fluid Borders of Europe: A Contribution to the Shift in Timekeeping in Ukraine and Its Impact on the Perception of the Borders between Eastern and Western Europe

The study analyses the (re)definition of the borders between Eastern and Western Europe against the backdrop of a liturgical reform undertaken in Ukraine in 2023 – specifically, the shift of Christmas celebrations from January to December. This step is interpreted as a significant political act and a symbolic distancing from the Russian Federation, as well as a step towards aligning with the European cultural sphere. Attention is also paid to the diversity of attitudes toward this change among Ukrainians living in Ukraine and those in Slovakia. The alteration of the liturgical calendar thus reflects a broader transformation of Ukrainian identity in the context of the rethinking the geographical and mental boundaries of Europe.

Key words: border, Orthodox Church, calendar, liturgy, Ukraine

Contact: doc. PhDr. Martina Bocánová, PhD., Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Námestie J. Herdu 2, 917 01 Trnava; e-mail: martina.bocanova@ucm.sk; ORCID 0000-0002-8398-6359

Mgr. Tetiana Kucher, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Námestie J. Herdu 2, 917 01 Trnava, e-mail: kucher1@ucm.sk; ORCID 0009-0001-2852-2332

Jak citovat / How to cite: Bocánová, Martina – Kucher, Tetiana. 2025. The Fluid Borders of Europe: Contribution to the change in timekeeping in Ukraine and its impact on the perception of the borders of Eastern and Western Europe. *Národopisná revue* 35 (2): 93–105. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.2.02>

V máji 2023 podpísal ukrajinský prezident Volodymyr Zelenskij zákon, ktorý upravoval slávenie významných kresťanských sviatkov na území Ukrajiny. O tejto zásadnej zmene sa v krajine začalo čiastočne komunikovať v roku 2015, diskurz nabral na politickej scéne na naliehavosti po invázii Ruskej federácie na Ukrajinu v roku 2022. Od roku 2024 prezentuje Ukrajina oficiálne príklon k novojuliánskeму kalendáru, čím dáva významný politický signál voči západnej Európe, ale aj voči Ruskej federácii. Toto politické rozhodnutie má samozrejme dopad na bežný život ľudí na Ukrajine. Svoj zámer oficiálnej zmeny liturgického kalendára obhajoval prezident Zelenskij tím, že chce dosiahnuť jednotu medzi pravoslávnyimi cirkvami

na Ukrajine. Zmena kalendára je zásadným posolstvom a politickým gestom, ktorým sa jasne Ukrajina dištancuje aj v tomto smere od Ruskej federácie. Témou štúdie je prijatie zmeny liturgického kalendára a Zákona o náboženských organizáciách na Ukrajine v kontexte mentálneho „prepísovania hraníc Európy“. Zákonná zmena je nielen významnou kultúrnou a religióznou zmenou, ale má aj svoj dôležitý politický podtón.

Komunikovanie o téme v médiách a postupne aj v neformálnych rozhovoroch podnietilo záujem o výskum v oblasti prijímania tejto novej situácie ľuďmi na Ukrajine a na Slovensku. Naratívy, ktoré zaznievali na ukrajinskej strane, sa už od roku 2015 zaoberali myšlienkou

zjednotiť Vianoce, ako významný kresťanský sviatok so zvyškom *civilizovaného sveta, s Európou*. V našom príspevku sa snažíme poukázať na to, prečo je táto zmena závažným prvkom politického myslenia a ako sa takouto zmenou transformuje geografický priestor v mentálnom svete ľudí. Zmenu v kalendári chápeme aj ako významné gesto vyhranenia sa voči politike inej krajiny. Pri našej práci nás zaujímalo, ako ľudia komunikujú a vnímajú odklon od tradičného spôsobu slávania týchto sviatkov v kruhu rodiny podľa pravoslávneho kalendára a tiež, či sú odlišné postoje v tejto veci Ukrajincov žijúcich na Slovensku a tých, ktorí zostali vo svojej vlasti.

Metodické úskalía terénneho výskumu

Primárnym východiskom terénneho výskumu boli výpovede Ukrajincov, ktorí prichádzali na Slovensko v roku 2023 a s ktorými sme vstupovali do neformálnych kontaktov. Pri diskusiách sa vyjadrovali k vtedy veľmi aktuálnej téme zmeny termínu Vianoc, resp. prechodu z juliánskeho liturgického kalendára na novojuliánsky. Ich výpovede podnietili záujem o sondu do tejto krejúcej a dynamickej situácie. V tom období Ukajinci, s ktorými sme prišli do spontánnych kontaktov, prezentovali názor, že ich krajina nie je predsa na *východe*, ale je súčasťou Európy, a preto by sa mali zjednotiť s ostatnou Európou aj vo sviatkovani. Najčastejším vyjadrením situácie bol názor, že celý svet (celá Európa) oslavuje Vianoce v decembri, tak prečo by to malo byť na Ukrajine inak.

Slávenie sviatkov v novom termíne má byť demonštráciou odporu voči Ruskej federácii, resp. v náboženskom zmysle voči Moskovskému patriarchátu, a zároveň aj signálom smerujúcim k západnej Európe. Otázkou je, či výrazne sekularizovaná západná Európa vníma tento symbolický akt, ktorý zásadným spôsobom zmení životy ľudí v ich najcitlivejšom mieste. Určite však skúmaný jav rezonuje v Ruskej federácii a, samozrejme, na Ukrajine. Výstižne charakterizuje tento stav nasledovná výpoveď: *„Žiaľ, pre väčšinu ľudí vo svete je Ukrajina spojená s Ruskom. Vždy nás budú vnímať ako suseda Ruska. Ale myslím, že sme viac susedom Európy. A to, že sme teraz zmenili kalendár, nie je odklon od Ruska. Je to náš návrat do Európy.“* (Barič 2023)

Riadený terénny výskum sa prispôboval rôznym modifikáciám vzhľadom na to, že Ukrajina je výskumnou zónou v aktívnom vojnovom konflikte. Dôležitý bol pilotný

terénny výskum dotazníkovou metódou. Dotazník bol realizovaný na Užhorodskej univerzite, kde ho vypracovalo 17 študentov.¹ Na slovenskej strane výskum prebiehal formou osobných rozhovorov priebežne v júni až decembri 2024. Prioritne bol orientovaný na Ukrajincov žijúcich v Trnave. Terénny výskum sa komplikoval politickými zvratmi,² ktoré medzi niektorými informátormi vytvorili nepokoj – niektorí nesúhlasili so zverejnením výpovedí s cieľom publikovať odborný text, prípadne bolo náročnejšie uskutočňovať takéto rozhovory. Výber informátorov bol modifikovaný možnosťami, ktoré sa dynamizovali v procese písania textu.

V prípade, že by bolo počet informátorov vyšší, precizované z hľadiska veku, vzdelania, zastúpení mužov a žien, bolo by možné vypracovať presnejšie štatistiky. V tejto fáze prác však nebolo možné uvedené ambície z vyššie spomenutých dôvodov naplniť. V každom prípade je prínosné, že aj v prostredí s takouto dynamikou zmien je možné premýšľať o postojoch v skúmanej otázke a istým spôsobom ich pomenovať.

Vzhľadom na uvedené limity si príspevok nekladie ambíciu detailne popísať javy, ktoré prebiehajú v oboch krajinách – zmeny v liturgickom kalendári a následne v mentálnom vnímaní priestoru Ukrajiny. Predstavujeme skôr sondu do aktuálneho diania, ktoré je v procese vývoja. Vnímame, že nástroje komunikovania o téme nie sú pregnantné, ale spája ich ústredná myšlienka ukotvenia Ukrajiny do Európy, na *západ*. Prácu vnímame ako odkrývanie procesov uvažovania o krajine, ktorá má ambíciu posunúť sa v priestore Európy na iné miesto mentálneho vnímania jej územia. Jedným z prostriedkov, ako sa tak má, či môže stať, je práve akceptácia zmeny v liturgickom kalendári, ktorá korešponduje s krajinami používajúcimi gregoriánsky kalendár.

Pri odkazoch na literatúru sme uprednostnili, pokiaľ to bolo možné, internetové zdroje pred tlačенými kvôli ich ľahšej prístupnosti, a tým aj možnosti tému ďalej výskumne rozvíjať.

Ukrajinci na Slovensku

Ukrajinci na Slovensku sa sformovali z pôvodných obyvateľov východného Slovenska tejto oblasti – Rusínov – po druhej svetovej vojne pod vplyvom ukrajinizácie (Gajdoš – Konečný 2013, Darulová – Košťálová 2010: 126 – 138). Pred druhou svetovou vojnou existovala

v regiónoch na východe Slovenska okrem rusínskej a ruskej aj ukrajinská orientácia, ktorú zastávala predovšetkým časť inteligencie a duchovenstva (Benža 1995: 275).

Podľa sčítania ľudu v roku 1930 bolo na Slovensku 213 725 gréckokatolíkov, do roku 1946 sa podľa neúplných údajov ich počet zvýšil na 230 045, teda o asi 7,1 %, a to napriek celkovému poklesu počtu obyvateľstva počas vojny i bezprostredne po jej skončení (Letz 1996: 262). Po druhej svetovej vojne neexistovali presné údaje o počte rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva ani v Československu, ani priamo na Slovensku, čiastočne v jednotlivých okresoch či obciach. K 1. marcu 1950 žilo v Československu 67 615 Ukrajincov a Rusov, z toho na Slovensku 48 231, t. j. 1,4 % z celkového počtu obyvateľstva. Ich rozhodujúca časť, 45 163 ľudí, žila v Prešovskom kraji, kde tvorila 10,6 % všetkého jeho obyvateľstva (Gajdoš – Konečný 2013: 35).³

Štatistické ukazovatele hovoria o počtoch v ďalšom období nasledovne: 1961 – 35 411, 1970 – 38 960, 1980 – 36 850, 1991 – 13 847. Rusínsku národnosť na Slovensku v roku 2011 deklarovalo 33 482 ľudí, t. j. 0,6 %, a ukrajinskú národnosť 7 430 občanov, t. j. 0,1 % obyvateľstva. Za ostatné roky sa počet Rusínov na Slovensku zdvojnásobil a početnosť Ukrajincov klesla o 50 % (Benža 1995: 276).

Na Slovensku sa situácia začala razantne meniť vojenským konfliktom medzi Ukrajinou a Ruskom vo februári 2022. Za jeden mesiac podľa odhadov prešlo cez slovensko-ukrajinské hraničné prechody 269 111 utečencov.⁴ Zvyčajný počet vstupov na Slovensko z Ukrajiny bol pred konfliktom priemerne 1 400 osôb za deň.⁵ Údaje o počte odídencov z Ukrajiny, ktorí sa zdržiavajú na Slovensku, je možné dohľadať na stránkach Ministerstva vnútra SR,⁶ Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže SR⁷ a na iných miestach.⁸ V meste Trnava taktiež za ostatné roky vzrástol počet Ukrajincov, ktorí majú v meste trvalý/tolerovaný pobyt. V roku 2022 ich tu bolo evidovaných 3128. V roku 2023 mala Trnava 62 509 obyvateľov, z toho 3 896 Ukrajincov. K 31.12. 2024 mesto evidovalo 4 833 Ukrajincov z celkového počtu 62 754 obyvateľov.⁹ V súčasnosti sú Ukrajinci v Trnave významnou zložkou populácie a obyvatelia mesta sú s nimi v bežnom kontakte. Osobné kontakty majority a minority dávajú problémy Ukrajiny do nových kontextov – či už pozitívnych, alebo negatívnych (Ivanytska 2025).

Čas a kalendár

Problematika času a jeho počítania bola v minulosti, tak ako aj dnes, zásadná. Rytmus roka sa v agrárnych spoločnostiach riadil javmi pozorovanými v prírode a biorytmom miestnych pestovaných plodín. Špecifický rytmus mu udávalo náboženstvo. Do plynutia roka sa vkladali významné dni viažuce sa na božstvá, ktorým bolo potrebné prejaviť zásadnú a nikým nespochybiteľnú úctu v správnom čase.

Vytváranie prvých kalendárov znamenalo veľký intelektuálny počin – ak mali byť merateľné dni, muselo sa prijať, že všetky dni v roku sú v zásade „rovnaké“ (Sokol 2004: 81). Presný a verejnosťou uznávaný kalendár vytváral dôležitú platformu, ktorá reflektovala plynutie času a istým spôsobom ho ovládala (Gurevič 1978: 74 – 118). Zavádzanie nových prvkov do kalendárneho systému bolo natoľko zásadné, že sa presadzovalo vždy pomocou významnej authority – náboženskej alebo svetskej.

Kalendár predstavuje systém datovania, rozdelenia dní, týždňov a mesiacov v roku spravidla podľa astronomických kritérií súvisiacich s obehom Mesiaca okolo Zeme (mesiac) a Zeme okolo Slnka (rok) (Profantová – Feglová 1995: 224). Dnešný kalendár sa vyvinul z pôvodne starorímskeho kalendára reformovaného cisárom Gaiom Juliom Caesarom v roku 46 p. n. l. a známeho ako *juliánsky kalendár*.¹⁰ Nepresnosť prepočtov v dĺžke trvania tropického roku (je kratší o 11 minút a 14 sekúnd) postupne spôsobila zaostávanie juliánskeho kalendára za skutočným rokom, čo v 16. storočí predstavovalo odchýlku 10 dní (Profantová – Feglová 1995: 224). Dôležitým prvkom, ktorý vplýval na nutnosť zmien a presné fixovanie kalendára, bola Veľká noc – najdôležitejšie sviatky kresťanského sveta, od ktorých sa odvíjal celý systém pohyblivých sviatkov. Situácia sa stala pre kresťanov ešte aktuálnejšou po tom, čo prestali byť ohrozovaní prenasledovaním, keď cisár Konštantín v roku 313 vyhlásil náboženskú slobodu. Veriaci mohli začať naplno realizovať prejavy viery v určitom, presne stanovenom čase. Nicejský koncil v roku 325 rozhodol, že veľkonočné sviatky sa majú sláviť prvú nedeľu po prvom jarnom splne (Klíma 1998: 79 – 80). Určenie dátumu Veľkej noci sa stalo kľúčovou otázkou pre vytváranie ranokresťanského kalendára.¹¹

Keďže vrcholom kresťanského liturgického roka bolo slávenie Veľkej noci, bolo potrebné sa vysporiadať

s čoraz väčšou odchýlkou v datovaní. Zásadnou sa stala reforma pápeža Gregora XIII. Ten v roku 1582 vydal bulu *Inter gravissimas*. Podľa nej sa stanovilo, že po 4. októbri 1582 sa vypustí 10 dní. Nasledujúcim dňom tak bol 15. október. Pápež si bol vedomý, že tento krok nebude prijímaný s ľahkosťou, preto neuposlúchnutie nariadenia podporil hrozbou vyobcovania z cirkvi. Ako prvé prijali zmeny krajiny, ktoré boli oporou rímskokatolíckej cirkvi – Francúzsko, Španielsko, Portugalsko a niektoré časti Talianska. Protestantská Európa mala s týmto vyhlásením problém vyplývajúci z neprijatia autority pápeža (Klíma 1998: 79 – 80).

Zmena kalendára sa neprijímala ľahko. V českých krajinách ju podporila autorita Rudolfa II. a nový spôsob bol oficiálne prijatý v roku 1584, nie však všade bezo zbytku. V Uhorsku¹² prišlo k zmene v roku 1587, v Prusku 1610. V Dánsku a Nórsku prešli na nový kalendár v roku 1700, v Anglicku v roku 1752 a vo Švédsku a Fínsku prebehla zmena v roku 1753 (Klíma 1998: 83). Na Rusi sa začal používať gregoriánsky kalendár po revolúcii v roku 1917, pravoslávna cirkev však zostala verná svojmu dedičstvu a v liturgii sa držala juliánskeho kalendára (Sokol 2004: 85). Najdlhšie sa juliánskeho kalendára pridržovali krajiny s prevládajúcim pravoslávím – Bulharsko do roku 1916, Rumunsko a Srbsko do roku 1919.¹³ Pravoslávna cirkev pápežskú reformu v liturgii neprijala (Dvořáková – Dvořák 2023: 7 – 8). Svet mentálnych hraníc sa rozdelil na rímskokatolícky západ a pravoslávny východ. V 20. storočí sa tzv. železná opona stala ďalším významným míľnikom pomyselného vymedzenia Západu a Východu (Karásek 2012b: 540). Krajiny na východ od nej boli *orientalizované* a zaťažované negatívnymi stereotypmi, „*historický pojem Orientu sa stal analogický pojmu Východ*“ (Karásek 2012a: 84).

V skúmanom priestore Ukrajiny, ktorá je považovaná doposiaľ za pravoslávnu v zmysle viery i liturgického kalendára s osobitným termínom slávania významných sviatkov kresťanov, prichádza v týchto rokoch k prechodu na novojuliánsky kalendár. Ten predstavuje revidovanú formu juliánskeho kalendára, založenú na cyklickej rotácii Zeme okolo Slnka; dĺžka roka je 365,24 dní; obsahuje 218 priestupných rokov za 900 rokov. Kalendár vyvinul srbský astronóm a profesor matematiky a nebeskej mechaniky na Belehradskej univerzite Milutin Milanković v roku 1923 (Bohdanok 2023). Vianoce

sa od 1. septembra 2023 na Ukrajinu oficiálne slávia 25. decembra, nie 7. januára. Zmena sa netýka sviatkov, ktoré nie sú v tejto reforme zahrnuté (Veľká noc, sv. Trojica). Tieto zmeny sa prejavili aj na legislatívnej úrovni. Najvyššia rada Ukrajiny ich zahrnula v článku 73 Zákonníka práce Ukrajiny v prvej časti: 15. júl – Deň ukrajinskej štátnosti, 1. október – Deň obrancov Ukrajiny, v druhej časti: 25. december – Vianoce (Zákon č. 3258-IX/2023).¹⁴ Prechod na nový kalendár oznámila Ukrajinská gréckokatolícka cirkev.¹⁵

Myšlienka príklonu k novojuliánskeму kalendáru nebola pre ukrajinskú spoločnosť nová. Podľa údajov z ukrajinského celonárodne reprezentatívneho prieskumu, ktorý uskutočnila spoločnosť Info Sapiens v roku 2022, 25. decembra oslavovalo Vianoce 21 % Ukrajincov, 7. januára 34 % a v oboch dátumoch 25 %. V roku 2023 toto číslo dosiahlo 47 % tých, ktorí chceli oslavovať Vianoce 25. decembra, 17 % tých, ktorí ich mali v úmysle oslavovať 7. januára alebo reflektujú na oba dátumy. Najviac tých, ktorí Vianoce plánovali osláviť 25. decembra, bolo medzi zástupcami západných regiónov (61 %). Slávenie Vianoc 7. januára najčastejšie plánovali obyvatelia južných (23 %) a severných (20 %) regiónov. Vo východných regiónoch jeden zo štyroch opýtaných neplánoval oslavovať Vianoce vôbec.¹⁶ V decembri 2024 ukrajinská organizácia *Perodovi pravovi iniciatyvy* (Popredé právne iniciatívy) zverejnila sociologický výskum, podľa ktorého 50,83 % opýtaných občanov malo oslavovať Vianoce 25. decembra, 18,69 % – 7. januára, 10,07 % ich neplánovalo oslavovať, 2,46 % neodpovedalo.¹⁷

Ukrajina v procese zmien

Druhá polovica 80. rokov a začiatok 90. rokov 20. storočia boli obdobím intenzívnych zmien v náboženskom živote Ukrajincov na Ukrajine. Uľahčil to proces *perestrojky* (premeny, prestavby) v Sovietskom zväze.¹⁸ Hoci v Sovietskom zväze nebol ateizmus oficiálne vyhlásený za štátnu ideológiu, krajina bola spravovaná v jeho duchu. Náboženské objekty všetkých vierovyznaní prešli bez výnimky do vlastníctva štátu a zmenili sa na múzeá ateizmu, hvezdárne, sklady, knižnice alebo boli úplne zničené. Bolo zakázané vykonávať cirkevné obrady – svadby, krstiny, pohreby, sväté prijímanie a iné. Za ich vykonanie hrozilo väzenie, preto sa realizovali tajne a minimálne.

Situácia sa radikálne zmenila po 16. júni 1990, keď bola vyhlásená Deklarácia o štátnej suverenite Ukrajiny. Jedným z prvých prijatých zákonov bol zákon Ukrajiny O slobode svedomia a náboženských organizáciách (Zákon č. 988-XII /1991), ktorého článok 5 deklaroval odluku cirkvi od štátu, ktorý nemá právo zasahovať do činností náboženských organizácií vykonávaných v rámci zákona a nebude financovať ktorúkoľvek z nich. Týmto sa *de iure* i *de facto* oddelila moc cirkvi od štátu.

Liberalizácia cirkevného života v 90. rokoch poukázala na množstvo problémov v hlavných pravoslávnych cirkvách Ukrajiny: Ukrajinská pravoslávna cirkev moskovského patriarchátu (UPC MP), Ukrajinská pravoslávna cirkev kyjevského patriarchátu UPC KP a Ukrajinská autokefálna pravoslávna cirkev (UAPC). Všetky tieto cirkvi videli rôzne cesty svojho rozvoja a rozvoja Ukrajiny ako štátu. Za tridsať rokov samostatnosti Ukrajiny sa uskutočnilo množstvo cirkevných rád, na ktorých s rôznou intenzitou zaznievala myšlienka vytvorenia Ukrajinskej miestnej pravoslávnej cirkvi (UPAC). Navyše od roku 1994 sa kandidáti na prezidentské a parlamentné funkcie obracali na cirkevných predstaviteľov so žiadosťou o podporu a hlasy od farníkov výmenou za riešenie rôznych problémov, čím sa títo stali rukojemníkmi rôznych politických strán.¹⁹

Napriek uvedeným problémom však Ukrajinci preukazovali vysokú mieru religiozity, o čom svedčia aj sociologické výskumy. Ku koncu roka 2010 v porovnaní s rokom 2000 vzrástol počet občanov, ktorí sa hlásia k viere, z 58 % na 71 %. Neskôr v rokoch 2010 – 2020 bol podiel veriacich medzi dospelými občanmi Ukrajiny v priemere 70 %. Štúdia z roku 2014²⁰ zároveň zaznamenala v porovnaní s „predvojnovým“ rokom 2013 nárast počtu veriacich zo 67 % na 76%, čo je typické pre spoločnosť v stresovej situácii. Tento ukazovateľ zostáva stále najvyšší vo všetkých rokoch pozorovania; následne klesol a dosiahol ku koncu roka 2021 počet 68 % opýtaných. So začiatkom plnej ruskej agresie v roku 2022 sa zvýšil na 74 %. Nárast podielu veriacich oproti predošlému roku nastal predovšetkým vďaka regiónu Stred – tu vzrástol podiel veriacich medzi dospelou populáciou zo 63,5 % na 76 %.²¹

V tejto súvislosti stojí za zmienku, že najväčšie zastúpenie pravoslávnych kresťanov je charakteristické pre strednú oblasť (v roku 2022 – 75 %, čo je výrazne viac

ako v roku 2021 – 67 %). O niečo menej ich je na Juhu (69 %) a Východe (64,5 %, v týchto regiónoch neprišlo k štatisticky významnému nárastu oproti predošlému roku). Na západe krajiny je ich podiel len 40 %; približne rovnaký počet obyvateľov Západu sa identifikuje ako gréckokatolíci (36 %).²²

Situácia sa radikálne zmenila po výročnom prejave prezidenta Porošenka – „O vnútornej a vonkajšej situácii Ukrajiny v roku 2017“ – v Najvyššej rade Ukrajiny, ktorá vtedy uviedla, že spoločensko-politická situácia, v ktorej sa Ukrajina nachádza, je priaznivá pre vznik Ukrajinskej miestnej pravoslávnej cirkvi (Gorbunin – Vlasyuk – Lyashenko 2017: 311). Tiež bola formulovaná „Výzva Najvyššej rady Ukrajiny Jeho Svätosti Bartolomejovi, arcibiskupovi Konštantínopolu a Nového Ríma, ekumenickému patriarchovi o udelení autokefálie pravoslávnej cirkvi na Ukrajine“ (Vyhláška č. 1422-VIII/2016)²³ na vydanie zodpovedajúceho Tomosa²⁴ (Pyvovarov 2018). Dňa 15. decembra 2018 sa v Kyjeve konal zjednocovací koncil, na ktorom sa predstavitelia Kyjevského patriarchátu a Ukrajinskej autonómnej pravoslávnej cirkvi rozhodli ukončiť svoju činnosť ako samostatné náboženské združenia a spojiť sa do jednej Pravoslávnej cirkvi Ukrajiny (PCU).²⁵

Sociologické výskumy ukazujú, že v roku 2003 za autokefáliu ukrajinského pravoslavia hlasovalo 17,4 % opýtaných. V roku 2007 to bolo 20,7 % opýtaných, v novembri 2016 44,3 %, pričom 25 % túto myšlienku nepodporovalo a nerozhodnutých bolo 30,7 % opýtaných (Gorbunin – Vlasyuk – Ljašenko 2017: 311). V máji 2018 myšlienku vytvorenia autokefálie UPPC na Ukrajine podporilo 31,3 % opýtaných, nepodporilo ju 19,8 %, ľahostajných bolo 34,7 % a neodpovedalo 14,2 % respondentov. Podiel tých, ktorí podporovali vytvorenie miestnej autokefálnej pravoslávnej cirkvi, prevažoval nad podielom tých, ktorí ju nepodporovali v západnom (70 %, resp. 7 %) a strednom (52, resp. 18 %) regióne. Naopak, vo východnom regióne bolo viac ľudí, ktorí autokefáliu nepodporovali (15 %, resp. 42 %), kým v južnom regióne sa ich podiely štatisticky významne nelíšili (24 %, resp. 21 %). Na prieskume vo všetkých regiónoch Ukrajiny okrem Krymu, Donecka a Luhanska sa zúčastnilo 2 019 respondentov vo veku 18 a viac rokov.²⁶

Po rokovaníach dňa 6. januára 2019 delegácia Pravoslávnej cirkvi Ukrajiny (ďalej PCU) prijala Tomos

(PCU, 2019).²⁷ PCU v súčasnosti prevzala množstvo funkcií, ktoré prispievajú k upevňovaniu a bráneniu vplyvu Ruskej pravoslávnej cirkvi na Ukrajine (bohoslužby v ukrajinskom jazyku, sociálna náuka cirkvi, ktorá zdôrazňuje lásku farníkov a veriacich k národu, úspešné riešenie otázky interakcie s UHKC atď.).

Stojí za zmienku, že každý rok sa počet farníkov a farností PCU zvyšuje, o čom svedčia štatistické údaje zverejnené Kyjevským medzinárodným inštitútom sociológie (KMIS) 15. októbra 2024. V roku 2021 sa 42 % respondentov považovalo za farníkov PCU, v roku 2022 54 % a v roku 2024 56 %. Vo všetkých regiónoch viac ako polovica obyvateľov (50 % na západe, 63 % v strede, 55 % na juhu a 50 % na východe) patrí k ukrajinskej pravoslávnej cirkvi.²⁸

Existuje niekoľko dôvodov pre taký prudký nárast počtu farníkov PCU. Jedným z nich je príležitosť prerušiť vzťahy s Ruskou pravoslávnu cirkvou, ktorá označila ruskú inváziu za „svätú vojnu“, Moskvu za obrancu voči „démonickému Západu“ a celé územie modernej Ukrajiny by podľa nej malo vstúpiť do zóny výhradného vplyvu Ruska.²⁹ Ako ďalší dôvod sa považuje historické a kultúrne právo ukrajinského ľudu na autokefálnu cirkev, ktoré sa stratilo v dôsledku rôznych politických a historických udalostí v priebehu minulých storočí. Tretím faktorom je progresívnosť PCU pri zmene určitých obradov a rituálov počas bohoslužieb (napr. umožniť ženám nezakrývať si hlavu alebo im dovoliť nosiť nohavice do kostola). Po štvrté, ide o rozhodujúce akcie zamerané na podporu národnej a územnej jednoty Ukrajiny, jej európskych integračných názorov a ekumenizmu. Vo veciach zmien v cirkevnom živote sa metropolita Epiphanius sa v tejto veci stretol 13. decembra 2024 s pápežom Františkom I.³⁰ a v apríli 2024 s delegáciou Konferencie európskych cirkví vedenou jej predsedom, arcibiskupom Nikitasom z Tyatiry a Veľkej Británie (Ekumenický patriarchát).³¹

Tekuté hranice Európy

Hranice sú v živote jednotlivca a spoločnosti dôležitým prvkom, ktorý určuje, vymedzuje a usporadúva životný priestor, definuje akceptované a neakceptovateľné správanie. Narušenie hraníc je neprijateľné, prípadná transformácia hraníc je náročná a spravidla priniesie zmenu a nové usporiadanie reálií, ktoré definujú životný priestor človeka. Hranica znamenala v každom his-

torickom období priestor osobitnej úcty a rešpektu bez ohľadu na to, či išlo o hranice geografické, symbolické, sakrálné či profánne. Okrem hraníc, ktoré sú vyznačené v priestore a viditeľné na mape, existujú aj mentálne hranice, v ktorých sa intenzívne precituje vnímanie medzi *namí* a *tými druhými*. Takéto hranice teda môžu byť imaginárneho charakteru, ktorý však nie je izolovaný od geopolitických kontextov, v takto obojstrannom vzťahu sa môže stať „geopolitika vzorom pre imagináciu a imaginácia predĺhou geopolitiky“ (Karásek 2012a: 93).

Pri nastavovaní zmien mentálnych hraníc, alebo ukotvenia krajiny v charakterovo inom priestore vstupujú do diskurzu viaceré faktory. Jedným z nich je história, ktorej vysvetľovanie a chápanie môže byť prvkom vnímania vlastnej identity, politickým i osobným poslanstvom. Transformované a inak vnímané historické naratívy môžu mať významnú teritoriálnu dimenziu a vymedzovať, hoci vágne, nejaký priestor (Mlejnek 2019: 31). Na jednej strane je to naratív/mýtus Ruska, svätej Rusi, na druhej strane je Rus – Ukrajina. Pod pojmom Svätá Rus však nejde o Rusko, ale o oblasť, ktorá je chápaná ako miesto kompaktné osídlené Slovanmi s tmeliacim prvkom, ktorým je pravoslávie (Rusko, Ukrajina, Bielorusko). Ukrajina je z tohto pohľadu vnímaná nielen ako susedný štát, ale ako integrálna súčasť tejto spoločnej histórie, kultúry a spirituálneho priestoru. Na druhej strane je iný naratív. Ukrajina hovorí o „stredovekom európskom štáte Rus – Ukrajina, v ktorom sa spája Ukrajina s európskou civilizáciou. Historickou voľbou Ukrajiny je ešte od kniežaťa Vladimíra I. proeurópska orientácia (Mlejnek 2019). Ukrajinci sa nemusia uchádzať o prijatie do Európy, pretože „sú jej nedielnou súčasťou už tisíc rokov“ (tamtiež: 39). Pri našich výskumoch sa objavil aj ďalší historický moment *potvrdenia* toho, že Ukrajina je súčasťou *civilizovanej Európy*, a tým je zdôrazňovaný fakt, že Ukrajina (reálne iba jej časť) bola súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie a len v kontexte povojnovej reštrukturalizácie hraníc sa náhle ocitla mimo nej (Varsík 1930: 56).

Ďalším významným krokom je prechod na novojuliánsky kalendár. Zmeny času nie sú len jednoduchými posunmi, ale majú významnú symbolickú hodnotu.³² Prvý dôležitý signál je vo vzťahu k Moskve, z duchovného područia ktorej sa Ukrajina chce vymaniť. Druhý signál, ktorý vnímame, je vyslaný smerom k Európe. PCU sa prezentuje ako cirkev reflektujúca potreby súčasných

ľudí, otvorená novým myšlienkam a uvoľnenejšia vo vzťahu k veriacim, čo aj naši informátori potvrdili svojimi výpoveďami (Hovorun 2022). Zmena kalendára, resp. slávenia takého významného sviatku, ako sú kresťanské Vianoce, je významnou zmenou, ktorá sa dotýka rodinného života. I keď Ukrajinci stále majú možnosť voľby a môžu ich sláviť aj v januári, v tomto termíne už nie je v kalendári voľný sviatočný deň.

Zákon v praxi

V rámci získaných odpovedí z rozhovorov a dotazníkov nie je možné paušálne, štatisticky vyhodnotiť situáciu. Ukrajina je veľká počtom obyvateľov, rozlohou, charakterom jednotlivých oblastí. Napriek tomu sme na základe výpovedí informátorov definovali základné prístupy k tejto významnej zmene. U mladých informátorov sme sa stretli s názorom, že starší ľudia budú málo otvorení k zmene, alebo ju akceptujú iba neochotne.³³ Voľba zotrvať v pôvodnom termíne však nie je, podľa zistení, výhradne vecou veku a predpokladanej stereotypnosti v preferenciách. Skôr sa ukazovalo, že svoju voľbu zostávajú pri pôvodnom termíne ľudia vysvetľovali zachovávaním tradície a kontinuity rodiny.

„Moji rodičia neprešli na slávenie v decembri. Nie sú proruskí, ale ctia si tradície rodiny. Prišla som domov v decembri, lebo tak som mala voľno v práci (na Slovensku). A doma nič, žiadne prípravy. Po Novom roku som sa vrátila na Slovensku a tu tiež už neboli Vianoce. Tak som tento rok (2023) mala bez Vianoc. Prišla som o ne.“³⁴

„Na Ukrajine sme oslavovali 7. januára, tu tiež. Či správnejšie povedať, že aj 7. januára, lebo sme si tak zvykli, neviem ako to môžem povedať. Od deda-pradeda tak bolo a my máme oslavovať ako naši rodičia. A potom vymysleli nejaké nové kalendáre, staré kalendáre, ja to neuznám. U nás nikto neprešiel na nový štýl. Deti sa potom rozhodnú, ale kým budú s nami, budú oslavovať ako my. V škole im hovoria o Vianociach v decembri, ale je to cudzia krajina, môžu robiť tak, aké sú ich tradície, ale my budeme robiť ako u nás. U nás v rodine 7. januára.“³⁵

„Keď sme sa presťahovali na Slovensko, tak ako sme oslavovali 7. januára, tak aj oslavujeme. Moja mama tak oslavovala a aj moje deti a vnuci oslavujú v januári. Môj syn na Ukrajine tiež oslavuje v januári. To je pre nás sviatok, na ich Vianoce je krásne, ulice sú ozdobené,

prechádzame sa, pozeráme na stromček, počúvame koncerty. A na naše Vianoce sme boli u Oli [dcéra], bol Bohdan [vnuk], prestreli stôl, volali na Ukrajinu, pozdravovali príbuzných. Oj, máme takú veľkú rodinu, je nás štyridsať [členov rodiny XY]. Tak sme sa zhovárali. Máme bulharské korene a oni tiež siedmeho oslavujú, tak my spolu s nimi. Možno moji vnuci budú niekedy oslavovať 25. decembra, ale ja určite nie, už som stará, nechcem nič meniť, stačí, že som krajinu zmenila na starobu. 7. januára sú naše Vianoce.“³⁶

Výskum ukázal, že u viacerých je podstatná generačná kontinuita, Vianoce vnímajú ako sviatky rodiny. Nie sú necitliví voči tomu, že prijatie slávenia Vianoc v decembri má vypovedať o vzťahu k vlasti v politickom významne, ale Vianoce chápu vo väčšej miere ako rodinné sviatky.³⁷ U rodín žijúcich na Slovensku sa stretávame aj s dvojitém slávením Vianoc – uchovaním si pôvodného zvykoveho času sviatku a prijímaním aj nového spôsobu pod tlakom majority.

„Normálne slávime Vianoce asi posledných dvadsať rokov. Vieš, ako to bolo, aké boli Vianoce v Sovietskom zväze. Ale moja mama potichu varila kutju na večeru 6. januára, pomodliť sa k Bohu a to bolo všetko. A potom, keď dovolili, tak, samozrejme 7. januára, ako všetci, aj do kostola sme chodili aj spievali koledy. V divadle sme výstavy stavali a ako koledovali. Aj teraz s manželom spievame koledy v kuchyni. Deti prichádzali, vnuci, mám päť vnukov. Stretli sme sa, večerali. Ale teraz sme v Trnave sami, deti ostali na Ukrajine, takže dvakrát sviatujeme, aj 25. decembra aj 7. januára. Lebo deti na Ukrajine už oslavujú 25. decembra, ale ja 7. januára. Hnevajú sa na mňa, že treba meniť a oslavovať s civilizovaným svetom. Uvidím... Lebo keby som bola s nimi, tak robím ako oni, ale takto, ďaleko od domu, sami. Ak sa dožijem, tak tento rok budem oslavovať už 25. decembra.“³⁸

„Ak oslavovať, tak 7. januára. Keď som bola mladá, tak sme ani neslávili, boli také časy, u nás ani kostol nebol. Oslavovali sme Nový rok, boli sme mladí. Ale moja mama oslavovala so sestrami v januári, nikdy ma nenútila. Potom, keď sa moje deti stali dospelými, oslavovali tiež v januári, bol to voľný deň a išla som ich navštíviť. Chodili sme do Kyjeva, občas sme tam išli do kostola. Tu [v Trnave] chodím do Baziliky svätého Mikuláša, a začala som oslavovať 25. december, nechcem oslavovať spolu s nimi [Rusmi]. Ale, akosi nie je radostne, chcela

*by som byť doma, ale musím byť s dcérou v Trnave, lebo mesto ostreľujú, takže nie je dôvod sviatkovať.*³⁹

U ľudí, ktorí dlhodobo žijú na Slovensku (prišli ešte pred vojenským konfliktom) sme zaznamenali, že práve januárové Vianoce sú pre nich symbolom domoviny a kontaktu s ňou. Nie je to však pravidlo. Z pracovných dôvodov niektorí zúžili bohatú obradnosť pravoslávnych Vianoc na jednoduché posedenie a vnímajú situáciu tak, že kým sú na Slovensku kvôli práci, sústredia sa na to ako na prioritu (berú si počas Vianoc služby a podobne). Rodiny, ktoré majú menšie deti, sa prikláňajú k sláveniu Vianoc v decembri ľahšie, ako dokumentujú výpovede respondentov. Posledným dôvodom je nechúť sláviť Vianoce v termíne juliánskeho kalendára z politických dôvodov.

*„Sme tu celá rodina, na Ukrajine sme sviatkovali 7. januára, dcéra s vnučkami k nám prišli na obed, alebo 6. [januára] na večeru. Najstaršia vnučka spievala koledy. Navštevovali sme príbuzných. Vianoce 2022 boli posledné, ktoré sme oslavovali v januári. Keď sme prišli do Trnavy, už v decembri sme oslavovali dvojce Vianoce v jednom roku [smiech]. Vnučka išla do školy a tam jej spolužiaci hovorili, že sa pripravujú na sviatky, takže sme pre ňu tiež chceli urobiť sviatky. Aby aspoň deti nepoznali ten smútok. A všetci naokolo sa chystali, vianočný stromček už v novembri stál v centre, v práci sa zdobilo, sviatočná atmosféra. Samozrejme, že myslíš na priateľov a rodinu na Ukrajine, ale aj oni začali oslavovať 25. decembra, lebo už nemajú sily to trpieť, nechceme poznať tých susedov. Aj kostol oslavuje dvadsiateho piateho, nechodím často, ale na Vianoce a Veľkú noc navštevujem s vnučkami, lebo pred vojnou sme chodievali do kostola v Charkove, kostol sme mali neďaleko od domu. Bol tam ruský kostol, ale teraz by som tam už nechodila.*⁴⁰

„Na Ukrajine sme Vianoce oslavovali v januári, ale keď sme prišli do Trnavy, prvý rok sme veľmi neoslavovali, bolo to akési trápne oslavovať, doma bola vojna, tak len tak skromne. V decembri je tu všetko také krásne, vianočná atmosféra. Samej sa mi chcelo zdobiť, variť. A tak sme pripravili veľmi, veľmi skromný stôl, symbolické darčeky. Ale v januári sme tiež mali večeru, boli sme zvyknutí sláviť Vianoce na Ukrajine v januári. Veľa sme neoslavovali, Tania [dcéra], sa tomu viac venuje, pretože rodičia jej manžela sú zo západnej Ukrajiny, takže robia kutju a spievajú koledy. Ale tento rok sme

*oslavovali s dievčatami v decembri, väčšina známych oslavuje v decembri. Ale ak mi gratulovali 7. januára, tak som im zablahoželala aj ja.*⁴¹

*„Naša rodina prešla, keď prešla cirkev zo 7. januára na 25. decembra. Predtým sme vždy oslavovali 7. januára, ale vtedy to tak bolo u všetkých. U nás tak a u katolíkov 25. decembra. Aj baba moja tak oslavovala, všetci. Ale teraz to je inak. Máme svoju cirkev, oddelenú, tak aj oslavujeme po novom. Trochu sa tie sviatky miešajú, ale je to logické, že sa končí pôst a oslavuješ Nový rok, ale to bol nejaký zmätok. Aj tu chodíme do kostola, je tu gréckokatolícky, ale to nevádi, Boh je jeden. Ale ja sa snažím chodiť do rodičov na Ukrajinu, lebo tu sme s manželom sami a chce sa domov, idem s dieťaťom a on tu ostáva sám. A na tie ďalšie sviatky, na Nový rok, to už som tu, ďalšie sviatky oslavujeme spolu. U nich to sú Vianoce a Traja králi a i nás Vodochrešče a Vasiľa, takže máme čo oslavovať.*⁴²

Z dvanástich opýtaných respondentov⁴² všetci oslavovali Vianoce 7. januára až do roku 2023. Traja respondenti pokračujú v oslavách 7. januára s odvolaním sa na rodinnú tradíciu a tradíciu Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi (UPC). Títo respondenti sa na Slovensko prisťahovali z južnej Ukrajiny (región Odesa). Dvaja respondenti oslavujú 25. decembra aj 7. januára, je pre nich jednoduché prejsť na nový kalendár osláv, i keď jednotliví členovia rodiny pokračujú v oslavách aj 7. januára.

Jedna respondentka prešla na nový kalendár, pretože sa riadila rozhodnutím cirkvi, keďže je farníčkou Ukrajinskej gréckokatolíckej cirkvi (respondentka z L'vovskej oblasti). Ďalší respondenti tvrdili, že prechod na oslavu Vianoc 25. decembra bol pokusom o prerušenie kultúrnych a náboženských väzieb s Ruskou federáciou, najmä po rozsiahlej invázii. Títo respondenti boli z Kyjeva, strednej a západnej Ukrajiny.

Záver

Hranica nepredstavuje len zemepisný fenomén, ale má hlboký symbolický význam. Súčasná situácia na Ukrajine prináša v tejto oblasti nové témy bádania, ktoré ja zaujímavé skúmať. V našej štúdii sme prezentovali situáciu, ktorá sa vzťahuje k premene mentálnych hraníc krajiny.

Milan Kundera v práci *Unesený Západ* výstižne píše o situácii v stredoeurópskom priestore, o Európe, ktorá

siaha od Atlantiku po Ural a bola vždy rozdelená na dve veľké časti. Jedna časť bola spojená s Rímom a katolíckou cirkvou, druhá s Byzanciou a ortodoxiou. Na jednej strane vládla latinská abeceda, na druhej strane cyrilika. „*Po roce 1945 se hranice mezi touto dvojí Evropou posunula o několik set kilometrů na západ a několik národů, které se odjakživa považovaly za západní, se jednoho krásného rána probudily a konstatovaly, že se ocitly na Východě.*“ (Kundera 2023: 29) Spisovateľ hovorí o pocite spochybnenia svojej civilizácie, alebo spochybnenia pocitu západného charakteru krajín, ktorých sa to týkalo. Na geografickej mape sveta síce neprišlo k zmenám, v mentálnej mape priestoru prišlo k zmene zásadnej.

Európa sa nemusí definovať len geograficky, ale aj symbolicky, kultúrne a tieto hranice je možné posúvať dynamickejšie ako územné, ktoré sa vzťahujú k fyzickému boju a víťazstvám. Krajina nie je len geografický, ale aj kultúrny, spoločenský, náboženský, civilizačný priestor. Preto vnímame zmenu termínu Vianoc ako jeden z prvkov dynamiky premeny priestoru.

Priestor ako hodnotový fenomén obsahuje v sebe prvok konania a rozumenia svetu v jeho historických súvislostiach, ktoré priestor modifikovali a tvorili ho prostredníctvom ľudských osudov a rozhodnutí. Rozumenie svetu vytvára pocit blízkosti a súnáležitosti. Jednou z charakteristík Ukrajiny pre západný svet je jej prináležitosť k pravoslávnej cirkvi. Tá sa manifestuje špecifikami, ktoré sú chápané ako špecifiká východného sveta v jeho mentálnej i duchovnej inakosti.

V tejto situácii sa dostáva Ukrajina do dvoch rovin v zápase o hranicu. Jednou je geografická hranica a snaha o jej udržateľnosť v líniiach pred rokom 2020, druhou je usilovanie o zmenu, posun hranice v smerom k západnej Európe. V tomto bode evidujeme výzvu, aby bol priestor modernej Ukrajiny spoločne konštruovaný ľuďmi, ich aktívnym osobným rozhodnutím v oblasti, ktorá sa môže zdať len súčasťou intímnej sféry, avšak môže a v súčasnosti aj je politickým prvkom a rozhodnutím.

Na Ukrajine tak môžeme paradoxne sledovať dve hranice, ktorých spoločnými menovateľmi sú zmena a stabilita – udržanie geografických hraníc v pôvodnej línii, a zároveň posunutie hraníc v mentálnom svete, či možno lepšie v religióznom svete, ktoré sa dotkne intímnej sféry ľudí. Hranica, ktorá je definovaná zmenou

času, má priblížiť Ukrajinu k západnej Európe. Hranica geografická má byť naproti tomu udržiavaná ako separačný prvok.

Byť Ukrajincom tak v súčasnosti znamená byť niekým, kto existuje v štruktúre hraníc, ktoré akcentujú pevnosť a nemennosť, a zároveň v štruktúre hraníc, ktoré sa menia ich vedomou voľbou. Akceptovanie zmeny kalendára nie je len osobným rozhodnutím, ale aj dôležitým celospoločenským stanoviskom.

Uvedená situácia usmernená zákonom má ambíciu byť stabilizujúcim prvkom v krajine rozvrátenej vojnovým konfliktom. Cirkev má stále významné miesto v živote bežných ľudí. Podpora cirkvi sa líši v závislosti od politických preferencií jednotlivcov, histórie regiónu a podobne. Ukrajinská pravoslávna cirkev má silnú podporu medzi ľuďmi, ktorí sú prozápadne orientovaní a podporujú ukrajinskú snahu o nezávislosť. Tradičnejšie orientovaní ľudia, ktorí preferujú slávenie Vianoc v januári, nemusia byť však automaticky proruskí. Zotrvanie v slávení pôvodného termínu pravoslávnych Vianoc chápu ako udržanie kontinuity zvykov a obyčají cez celé generácie. Dôležitým prvkom je v tejto problematike vojnový konflikt.

Oficiálne vyhlásenia hovoria o plynulom a aktívnom prechode na nový spôsob slávania sviatkov. Počas predvýskumu v roku 2023 sa uvádzalo, že tento akt je v prvom rade vyjadrením skutočnosti, že Ukrajina patrí do západnej Európy a hranica medzi východnou a západnou Európou je až na východnej hranici Ukrajiny a Ruskej federácie. Stretnutia s informátormi však naznačujú, že situácia nie je v populácii takto jednoduchá a jednoznačne uchopiteľná. Na základe výpovedí informátorov vieme, že časť Ukrajincov vníma tento posun ako víťanú zmenu, ktorá ich priradzuje k vyspelej Európe, časť ho pociťuje ako dezorientáciu a narušenie ich privátnej a veľmi intímnej zóny, ktorá je súčasťou ich identity a historickej kontinuity rodiny. Tí, ktorí sú na Slovensku už dlhšie a neodišli v čase eskalácie vojnového konfliktu, prípadne tí, ktorí sú viac viazaní na tradíciu, chápu slávenie sviatkov v januári ako prvok, ktorý ich spája s domovom, ktorý je im blízky a ktorému rozumejú v takomto kontexte. Ľudia, ktorí odišli z Ukrajiny po roku 2020, sú ochotnejší k zmene, avšak nielen ako vyjadrenie svojho politického postoja, ale aj pod tlakom slávania sviatkov v slovenskom prostredí. Precizovanie týchto výsledkov

vyžaduje hlbší výskum. Dôležité pre nás v tejto fáze je, že poukazujeme na možnosti, ktoré je dobré vnímať.

Prechod na novojuliánsky kalendár je na Ukrajine prvkom reštrukturalizácie sveta. Je nielen formou politického posolstva, ale predstavuje aj nové usporiadanie

sveta s jeho hranicami v mentálnom nastavení jednotlivca. Priestor v nových hraniciach má ambíciu stať novým, konštruovaným vzťahmi a rozhodnutiami, ktoré musí jednotlivec prijať a ktoré budú mať vplyv na jeho života.

POZNÁMKY:

1. Výsledky tohto výskumu nám nastavili v prvej fáze výskumu precizovanie témy, keďže otázky boli položené tak, aby mohli študenti písať svoje postrehy a názory voľne. Pri vyhodnocovaní výsledkov dotazníkového výskumu môžeme potvrdiť, že sa v ňom odrážajú odpovede komunikované prostredníctvom interview, ktoré citujeme nižšie.
2. Výsledky volieb na Slovensku v roku 2024 Ukrajincov, s ktorými sme komunikovali, znepokojili, keďže nevedeli, aké bude ich postavenie v slovenskej spoločnosti vo vzťahu k majorite a tiež ako budú modifikované ich vzťahy k slovenským organizáciám, ktoré im pomáhajú.
3. Slovenský národný archív, fond Povereníctvo vnútra, administratívne odbory, zvláštne oddelenie, 1952, i. č. 908, šk. 1122. Sčítanie ľudu 1950 ku dňu 1. III. 1950, s. 35.
4. Počet osôb, ktoré odišli z Ukrajiny, je masový. Viď *Operational Data Portal* [online] [cit. 22. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>>.
5. Medzi utečencami bolo 104 413 detí, 129 367 žien a 35 331 mužov. Najvyšší počet utečencov za jeden deň bol zaznamenaný 27. februára, a to 15 968. Najvyšší počet detí sme zaznamenali takisto 27. 2., a to 7 126, najnižší počet utečencov k nám prišiel 21. 3., a to 3 356. Viď „Od začiatku vojenského konfliktu prišlo z Ukrajiny na Slovensko takmer 270-tisíc osôb.“ *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online] 25. 03. 2022 [cit. 21. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=od-zaciatku-vojenskeho-konfliktu-prislo-z-ukrajiny-na-slovensko-takmer-270-tisic-osob>>.
6. „Dočasné útočisko.“ *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online] 2024 [cit. 29. 12. 2024]. Dostupné z: <<https://www.minv.sk/?docasne-utocisko>>.
7. *Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky* [online] [cit. 21. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://ukrajina.minedu.sk/vseobecne-informacie/>>.
8. „Uprchlíci z Ukrajiny v datech a analýzách.“ *Konsorcium nevládných organizácií pracujúcich s migranty v ČR* [online] [cit. 21. 1. 2025]. Dostupné na: <<https://migracnikonsorcium.cz/cs/data-statistiky-a-analyzy/uprchlici-z-ukrajiny-v-datech/#uprchlici-eu>>.
9. Údaje poskytnuté mestom Trnava – Odbor sociálnych vecí. Referát pre podporu ľudí s cudzineckým pôvodom – ConnectTT.
10. Základom juliánskeho kalendára bol slnečný rok odvodený od zdánlivého obehu Slnka okolo Zeme podľa prepočtov to bolo 365 dní a každý štvrtý bol priestupný – 366 dní.
11. Východní kresťania sprvu slávili veľkonočné sviatky spoločne so židovským pesachom. Tento jarný sviatok so symbolom obetovania baránka pripomínal exodus z Egypta a slávil sa pravidelne 14. deň mesiaca nisan. Kresťania vnímali tento sviatok inak – pripomínali si

- Kristovo umučenie, ukrižovanie a zmŕtvychvstanie. Slávenie týchto sviatkov v jeden termín bolo kritizované.
12. Ten sa napríklad v niektorých stolicach na Slovensku ešte začiatkom 17. storočia. Neskôr sa ho pridŕžovali len pravoslávni veriaci v náboženskej praxi.
 13. Kalendára sa dotkli aj iné ambiciózne zmeny, ale nie s toľkou razanciou a dopadom. Revolučný francúzsky konvent sa napríklad uzniesol na používaní nového kalendára, ktorý letopočet začínal vyhlásením republiky 22. septembra 1793. Týždne nahradil dekadami a stanovil nové názvy mesiacov. Revolučný kalendár platil trinásť rokov. Zmeny v kalendári sa snažil zaviesť Peter Veľký aj sovietský komunistický režim.
 14. „Zakon Ukrajiny № 87, st. 318 Pro vnesennja zmin do statti 73 Kodeksy zakoniv pro pracju Ukrajiny.“ *Verchovna Rada Ukrajiny* [online] [cit. 14. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3258-20#Text>>.
 15. „Postanovy Dev’janosto tretoji sesiji Archijerejskoho Synodu UHKC v Ukraini, 1-2 ljutoho 2023 roku Božoho, L’viv-Brjuchovyči.“ *Oficijni dokumenty Ukrajinskoji Hreko-Katolyckoji Cerkvy* [online] [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: <<https://docs.ugcc.ua/1635/>>.
 16. „Majže polovyna ukrajinciv planuvaly svjatkuvaty Rizdvo 25 hrudnja, bil’sist’ planovala maty na stoli tradycijni ukrajins’ki stravy vprodovž zymovych svjat.“ *Info Sapiens* [online] 8. 1. 2024 [cit. 1. 1. 2024]. Dostupné z: <<https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=299>>.
 17. Prieskum sa uskutočnil na území Ukrajiny (okrem okupovaných a frontových území), ako aj medzi ukrajinskými občanmi v zahraničí z dôvodu vojny (Poľsko, Nemecko, Česká republika, a iných v dňoch 19. – 24. decembra 2024). Reprezentatívnu vzorku tvorí 5 094 respondentov vo veku 18 a viac rokov. Boli použité metódy osobného rozhovoru a telefonického rozhovoru cez mobilnú aplikáciu „IQR“.
 18. *Perestrojka* – termín používaný na reformný program Michaila S. Gorbačova, vtedajšieho najvyššieho predstaviteľa ZSSR. Pôvodne bola *perestrojka* zamýšľaná iba ako ekonomická reforma; od roku 1987 sa však začala zmena celého politického systému (Bayer 1996).
 19. „Cerkovnoslužyteli naperedodni vyboriv dolyčlyjsja do ahitaciji za kandydativ u deputaty.“ *Relihija v Ukraini* [online] [cit. 23. 7. 2019]. Dostupné z: <<https://www.religion.in.ua/news/vazhливо/44114-cerkovnoslužyteli-naperedodni-viboriv-doluchilisja-do-agitaciji-za-kandydativ-u-deputati.html>>.
 20. „Projekt Postanovy pro Zvernennja Verchovnoji Rady Ukrajiny do Vsesvjatosti Varfolomija, Archijepyskopa Konstantynopolja i Novoho Rymu, Vselenskoho Patriarcha ščodo nadannja avto-

- kefaliji Pravoslavnij Cerkvi v Ukraini." *Verchovna Rada Ukrainy* [online] [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59348>.
21. „Vijna i cerkva. Cerkovno-relihijsna situacija v Ukraini 2022." *Razumkov centr* [online] [cit. 1. 2. 2022]. Dostupné z: <https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf/>.
 22. „Projekt Postanovy pro Zvernennja Verchovnoji Rady Ukrainy do Vsesvjatosti Varfolomija, Archijepyskopa Konstantynopolja i Novoho Rymu, Vselenskoho Patriarcha ščodo nadannja avtokefaliji Pravoslavnij Cerkvi v Ukraini." *Verchovna Rada Ukrainy* [online] [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59348>.
 23. Tamtiež.
 24. Tomos je listina vydaná výlučne prímamom miestnej pravoslávnej cirkvi a týka sa cirkevného systému – udeľovania autonómie alebo autokefálie. Ide o štatút miestnej cirkvi ako nezávislej, samosprávnej časti Univerzálnej pravoslávnej cirkvi, na čele ktorej stojí patriarcha, resp. arcibiskup, resp. metropolita (Pyvovarov 2018).
 25. „U Sofiji Kyjivskij vidbuvsja Ob'jednavčyj Sobor Ukrajinskoho Pravoslav'ja." *Pravoslavna cerkva Ukrainy* [online] [cit. 18. 12. 2018]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/u-sofiji-kyjivskij-vidbuvsja-ob-yednavchij-sobor-ukrajinskogo-pravoslav-ya/>>.
 26. „Dynamika stavlennja hromadjan Ukrainy do stvorennja pomisnoji avtokefalojnyj pravoslavnoji cerkvy." *Razumkov centr* [online] [cit. 9. 1. 2019]. Dostupné z: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dynamika-stavlennia-gromadian-ukrainy-do-stvorennia-pomisnoi-avtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvy>>.
 27. „Mynnyj vizyt Mytropolita Kyjivskoho Epifanija do Vselenskoho Patriarcha Varfolomija. Pidpysannja ta vručennja Tomosu pro avtokefaliju Ukrajinskoi Cerkvy." *Pravoslavna cerkva Ukrainy* [online] [cit. 6. 1. 2019]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mynnyj-vizyt-mytropolita-kyjivskogo-epifanija-do-vselenskogo-patriarcha-varfolomija-pidpysannja-ta-vručennja-tomосу-pro-avtokefaliyu-ukrajinskoi-tserkvy/>>.
 28. „Relihijsna samoidentyfikacija Ukrajinciv, stavlennja do stvorennja jedynoi pravoslavnoji cerkvy ta do zakonu pro zaboronu okremych relihijsnych orhanizacij." *Kyjivskij mižnarodnyj instytut sociolohiji* [online] [cit. 15. 10. 2024]. Dostupné z: <<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1>>.
 29. „Sobor patriarcha Kyryla zajavyv pro „svjaščennu vijnu“ v Ukraini j „osatanilyj Zachid". Ščo na ce kažut UPC ta PCU?." *BBC News Ukraina* [online] [cit. 28. 3. 2024]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c6pexzlw4w0o>>.
 30. „Predstojateľ PCU zustrivsja z Papou Rymyskom Francyskom." *Pravoslavna cerkva Ukrainy* [online] [cit. 13. 1. 2024]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstoyatel-ptsu-zustrivsja-z-papou-rymskym-frantsyskom/>>.
 31. „Zuстріч з делегацією Конференції Європейських Церков." *Pravoslavna cerkva Ukrainy* [online] [cit. 10. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/zustrich-z-delegatsiyeyu-konferentsiyi-yevropejskyh-tserkov/>>.
 32. Na tomto mieste je vhodné poukázat na koncept westernizácie. Westernizácia bola ako efektívna stratégia využívaná významnými panovníkmi, ktorí sa snažili o vytvorenie rovnováhy, alebo novej prestíže svojej krajiny smerom k západnej Európe – k jej životnému štýlu, mechanizmom prosperity a podobne. Takýmto bol, s prihliadnutím ku kontextu nášho výskumu, ruský cár Peter I., ktorý sa snažil o sériu inovačných prvkov v ekonomike, administratíve, priemysle, obchode, technológiách, kultúre, spoločenskom a kultúrnom živote. Viac o dichotómiách času medzi západným a nezápadným vnímaním času viď Bozkurt 2012.
 33. Informácie získané dotazníkovou metódou v roku 2024.
 34. Respondentka č. 12, žena, nar. 2000, Charkov, dorozumievací jazyk slovenčina, pravoslávna.
 35. Respondentka č. 7, žena, nar. 1980, Odeský kraj, dorozumievací jazyk ukrajinčina, farníčka Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi.
 36. Respondentka č. 8, žena, nar. 1960, Odeský kraj, dorozumievací jazyk ruština, farníčka Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi.
 37. Vlast' je dôležitým typom miesta a pripútanosť k vlasti môže byť veľmi intenzívna. Yi-Fu Thuan hovorí o istom sentimente a pýta sa, aké skúsenosti a podmienky ho podporujú. Poukazuje na pocit centrálnosti, miesto spojené s jedinečnými udalosťami a hodnotami, ktorý môže prísť do protirečení s geografickým priestorom (Tuan 2001: 759).
 38. Respondentka č. 9, žena, nar. 1959, Poltava, dorozumievací jazyk ukrajinčina, farníčka Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi.
 39. Respondentka č. 4, žena, nar. 1943, Charkovský región, dorozumievací jazyk ukrajinčina, farníčka Pravoslávnej cirkvi Ukrainy.
 40. Respondentka č. 4, žena, nar. 1943, Charkovský región, dorozumievací jazyk ukrajinčina, farníčka Pravoslávnej cirkvi Ukrainy.
 41. Respondentka č. 1, žena, nar. 1961, Dnepropetrovská oblasť, dorozumievací jazyk ruština, farníčka Ukrajinskej pravoslávnej cirkvi.
 42. Respondentka č. 11, žena, nar. 1989, Užhorod, dorozumievací jazyk ukrajinčina, farníčka Pravoslávnej cirkvi Ukrainy.
 43. Citované výpovede boli zaznamenané v apríli 2025, v druhej fáze terénneho výskumu.

LITERATÚRA:

- Bayer, Ivo. 1996. Perestrojka. In: Maříková, Hana – Petrusek, Miloslav – Vodáková, Alena (eds.). *Velký sociologický slovník I*. Praha: Karolinum. Dostupné z: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Perestrojka>> [cit. 22. 4. 2025].
- Benža, Mojmir. 1995. *Ukrajinci na Slovensku*. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku*. Zväzok 1. Bratislava: Veda. 275 – 276.
- Darulová, Jolana – Košťálová, Katarína. 2010. *Multikultúrnosť a multietnicita*. Zvolen: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- Dvořáková, Daniela – Dvořák, Pavel. 2003. *Kalendárium. Svátky, svěci, pranostiky, pověry, zvyky, tradice a historické události pro každý den*. Praha: X-Egem.
- Gajdoš, Marián – Konečný, Stanislav. 2013. *Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky (1945 – 1953)*. Prešov: UNIVERSUM-EU.
- Gurevič, Aron. 1978. *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta.

- Horbulin, Volodymyr – Vlasjuk, Oleksandr – Ljašenko, Oleksandra. 2017. *Analýza dopovid' do Ščoričného Poslannja Prezidenta Ukrajiny do Verchovnoji Rady Ukrajiny „Pro vnútrišnje ta zovnišnje stanovyšče Ukrajiny v 2017 roci*. Kyjiv: NISD.
- Ivanytska, Anastasiia. 2025. *Ukrajinskí migranti na Slovensku*. Diplomová práca. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- Karásek, Matej. 2012a. Balkán a kolonializmus imaginácie. *Word Literature Studies* 4 (21): 83 – 96.
- Karásek, Matej. 2012b. At the Edge of Europe: Balkan as a European Periphery. *Slovenský národopis* 5 (60): 539 – 555.
- Klíma, Vladimír. 1998. *Kalendář mění tvář. Vnímání času v proměnách staletí*. Olomouc: Votobia.
- Kundera, Milan. 2023. *Unesený Západ*. Brno: Atlantis.
- Letz, Robert. 1996. Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945 – 1948. *Historický časopis* 44 (2): 262.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- Barič, Miroslav. 2023. Ukrajinci dali zbohom ruskému kalendáru a posunuli si Vianoce na náš termín. *Pravda* [online] 24. 12. [cit. 22. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/693783-ukrajinci-dali-zbohom-ruskemu-kalendaru-a-posunuli-si-vianoce-na-nas-termin/>>.
- Bohdanok, Elena. 2023. „Iz 1 veresnja PCU perechodyt' na Nobojulianskyj kalendar.“ *Suspilne novyny* [online] 1. 9. [cit. 1. 9. 2023]. Dostupné z: <<https://suspilne.media/563183-iz-1-veresna-pcu-perehodit-na-novojulianskyj-kalendar/>>.
- Bozkurt, Umut. 2012. Westernization. In: Ritzer, George (ed.). *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. <https://doi.org/10.1002/9780470670590.WBEOG812>
- „Cerkovnoslužyteli naperedodni vyboriv dolyčylisja do ahitaciji za kandydativ u deputaty.“ *Relihiya v Ukraini* [online] [cit. 23. 7. 2019]. Dostupné z: <<https://www.religion.in.ua/news/vazhlyvo/44114-cerkovnoslužyteli-naperedodni-vyboriv-doluchilisja-do-agitaciji-za-kandidativ-u-deputaty.html>>.
- „Dočasné útočisko.“ *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online] 2024 [cit. 29. 12. 2024]. Dostupné z: <<https://www.minv.sk/?docasne-utocisko>>.
- „Dynamika stavlennja hromadian Ukrajiny do stvorennja pomisnoji avtokefalnoji pravoslavnoji cerkvy.“ *Razumkov centr* [online] [cit. 9. 1. 2019]. Dostupné z: <<https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dynamika-stavlennia-gromadian-ukrainy-do-stvorennia-pomisnoi-avtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvy>>.
- Hovorun, Cyril. 2022. „War and Appeals to Magical Consciousness.“ *Public Orthodoxy* [online] 20. 12. [cit. 22. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://publicorthodoxy.org/2022/12/20/war-and-appeals-to-magical-consciousness/#more-11938>>.
- „Majže polovyna ukrajinciv planuvaty svjatkuvaty Rizdvo 25 hrudnja, bil'šist' planuvaty maty na stoli tradyčijni ukrajins'ki stravy vprodovž zymovych svjat.“ *Info Sapiens* [online] 8. 1. 2024 [cit. 1. 1. 2024]. Dostupné z: <<https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=299>>.
- „Myrnyj vizyt Mytropolita Kyjivskoho Epifanija do Vselenskoho Patriarcha Varfolomija. Pidpysannja ta vručennja Tomosu pro avtokefaliyu Ukrajinskoji Cerkvy.“ *Pravoslavna cerkva Ukrajiny* [online] [cit. 6. 1.

- Mlejnek, Josef. 2019. Provázanost náboženství a nacionalizmu v zápasu o autokefality ukrajinské pravoslavné církve. *Czech Journal of International Relation* 54 (3): 28 – 48.
- Mlejnek, Josef jr. 2019. *Boj o svätého Vladimíra. Křesťanství a nacionalizmus v zápase o ukrajinskou autokefality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Profantová, Zuzana – Feglová, Viera. 1995. Kalendár. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Zväzok 1. Bratislava: Veda. 224 – 225.
- Sokol, Jan. 2024. *Čas a rytmus*. Praha: Oikymen.
- Tuan, Yi-Fu. 2001. *Space and Place. The Perspective od Experience*. Minneapolis: The University of Minnesota.
- Varsík, Branislav. 1940. *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava: SUS.

- 2019]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/myrnyj-vizyt-mytropolita-kyjivskogo-epifanija-do-vselenskogo-patriarcha-varfolomija-pidpysannja-ta-vruchennja-tomосу-pro-avtokefaliyu-ukrajinskoyi-tserkvy/>>.
- „Od začiatku vojenského konfliktu prišlo z Ukrajiny na Slovensko takmer 270-tisíc osob.“ *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online] 25. 03. 2022 [cit. 21. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://www.minv.sk/?tlacove-spravy-6&sprava=od-zaciatku-vojenskeho-konfliktu-prislo-z-ukrajiny-na-slovensko-takmer-270-tisic-osob>>.
- Operational Data Portal* [online] [cit. 22. 1. 2025]. Dostupné z: <<https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>>.
- „Postanova Svjaščennoho Synodu pro porjadok nadannja blahoslovennja parafijam ta monastyryam na vykorystannja novojulianskoho kalendarja.“ *Pravoslavna Cerkva Ukrajiny* [online] [cit. 2. 2. 2023]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/postanova-svyashhennogo-synodu-pro-poryadok-nadannja-blagoslovennja-parafijam-ta-monastyryam-na-vykorystannja-novojulianskoho-kalendarja/>>.
- „Postanovy Dev'janosto tretoji sesiji Archijerejskoho Cynodu UHKH v Ukraini, 1-2 ljutoho 2023 roku Božoho, L'viv-Brjuchovyči.“ *Oficijni dokumenty Ukrajinskoji Hreko-Katolyckoji Cerkvy* [online] [cit. 6. 2. 2023]. Dostupné z: <<https://docs.ugcc.ua/1635/>>.
- „Predstojateľ PCU zustrivsja z Papoju Rymyskom Francyskom.“ *Pravoslavna cerkva Ukrajiny* [online] [cit. 13. 1. 2024]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/predstojatel-ptsu-zustrivsja-z-papou-rymskym-frantsyskom/>>.
- „Projekt Postanovy pro Zvernennja Verchovnoji Rady Ukrajiny do Vsesvjatosti Varfolomija, Archijepyskopa Konstantynopolja i Novoho Rymu, Vselenskoho Patriarcha ščo do nadannja avtokefaliji Pravoslavnoj Cerkvi v Ukraini.“ *Verhovna Rada Ukrajiny* [online] [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59348>.
- Pyvovarov, Serhij. 2018. „Tomos' cep osada čy dokument? I ščo take „avtokefalija?“ Duže korotkyj slovyk cerkovnych terminiv.“ *Babel* [online] 15. 12. [cit. 15. 12. 2018]. Dostupné z: <<https://babel.ua/texts/23093-tomos-ce-posada-abo-dokument-i-scho-take-avtokefalija-duzhe-korotkiy-slovyk-cerkovnih-terminiv>>.

- „Relihijsna samoidentyfikacija Ukrajinciv, stavlennja do stvorennja jedynoji pravoslavnoji cerkvy ta do zakonu pro zaboronu okremych relihijsnych orhanizacij.“ *Kyjivs'kyj mižnarodnyj instytut sociolohiji* [online] [cit. 15. 10. 2024]. Dostupné z: <<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1443&page=1>>.
- „Sobor patriarcha Kyryla zajavyv pro ‚svjaščennu vijnu‘ v Ukrajinu j ‚osatanilyj Zachid‘. Ščo na ce kažuť UPC ta PCU?“. *BBC News Ukrajina* [online] [cit. 28. 3. 2024]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c6pexzlw4w0o>>.
- „U Sofiji Kyjivskij vidbuvsja Ob'jednavčyj Sobor Ukrajinskoho Pravoslava v'ja.“ *Pravoslavna cerkva Ukrajiny* [online] [cit. 18. 12. 2018]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyiny/u-sofiyi-kyjivskij-vidbuvsya-ob-yednavchij-sobor-ukrayinskogo-pravoslav-ya/>>.
- „Uprchlíci z Ukrajiny v datech a analýzách.“ *Konsorcium nevládních organizací pracujících s migranty v ČR* [online] [cit. 21. 1. 2025]. Dostupné na: <<https://migracnikonsorcium.cz/cs/data-statistiky-a-analyzy/uprchlici-z-ukrajiny-v-datech/#uprchlici-eu>>.
- „Vijna i cerkva. Cerkovno-relihijsna sytuacija v Ukraini 2022.“ *Razumkov centr* [online] [cit. 1. 2. 2022]. Dostupné z: <https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf>.
- Vseukrajinska hromadska orhanizacija „Peredovi pravovi iniciatyvy“. „Sociolohične opytuvannja 19-24 hrudnja 2024 roku.“ *PPI International* [online] [cit. 19. 12. 2024]. Dostupné z: <<https://ppi.international/statistic/socziologichne-opytuvannya-19-24-grudnya/>>.
- „Zakon Ukrajiny № 87, st. 318 Pro vnesennja zmin do statti 73 Kodeksy zakoniv pro pracju Ukrajiny.“ *Verchovna Rada Ukrajiny* [online] [cit. 14. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3258-20#Text>>.
- „Zustrič z delehacieju Konferenciji Jevropejskych Cerkov.“ *Pravoslavna cerkva Ukrajiny* [online] [cit. 10. 4. 2024]. Dostupné z: <<https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyiny/zustrich-z-delegatsiyeyu-konferentsiyi-jevropejskyh-tserkov/>>.